

či návrhů řešení národnostních, rasových a imigračních otázek – tím, že tyto mechanismy odhalují a pojmenovávají. Na vědeckější úrovni potom povedou k opatrnosti vůči zavedeným schématům myšlení a k otevřenější analýze problému etnicity, která je oproštěna od stereotypizovaných postupů, podle Brubakera charakteristických právě používáním konceptů skupiny a identity jakožto zbytných objektivně samostatně existujících entit. Reifikované uvažování o národu, rase, skupinách či identitě je podle jeho názoru málo odolné vůči manipulaci a ideologickému zneužívání.

Téma moci, a to především moci uplatňované v kategorizační rovině, je v recenzované knize všudypřítomné a objevuje se i v kapitolách orientovaných spíše přehledově než kriticky. V úvodu kapitoly o etnickém a nacionalistickém násilí, která je primárně výčtem nejrůznějších studií tohoto tématu, Brubaker vysvětluje nárůst etnického násilí v pozdní moderně – v době po konci studené války – dvěma příčinami: zaprvé oslabením státu jakožto držitele legitimizačních mechanismů při určování, kdy je či není správné použít násilí; zadruhé rozrušením dříve tak jasné a jednoduché hranice mezi levicí a pravicí, jež tvořila osu politických konfliktů od dob francouzské revoluce. Nyní se však formují nové polarizační mechanismy s jinými klasifikačními schématy (s. 89). Téma moci je přítomné i v kapitole o občanském a etnickém nacionalismu, v níž autor ukazuje, kterak dochází k politickému zneužívání této distinkce zdůrazňováním legitimacy vlastního (občanského) nacionalismu a diskreditace cizího (etnického) nacionalismu (s. 134).

Kromě této nedůvěřivé „demaskující“ linie, která odhaluje zdánlivě neutrální kategorizační pojmy jako manipulativní, mocensky konstruované a jejímž rozvíjením pokračuje Brubaker v odkazu mistrů nedůvěry, jako jsou Marx, Nietzsche, Foucault, Bourdieu, nabízí kniha i mnoho dalších rozměrů: zajímavé politologické a historické komparace témat spojených s etnicitou (otázky migrace, asimilace), bezpočet odkazů na nejrůznější díla a autory zabývající se etnicitou, pestré postřehy z terénního výzkumu či bohatý poznámkový aparát. Demaskující, kritický a revizionistický duch však knize dominuje, o čemž svědčí i její název.

Literatura

Hobsbawm, E. 1990. *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge U. P.

Sue Heath, Elisabeth Cleaver: *Young, Free and Single? Twenty-somethings and Household Change*

Palgrave Macmillan: New York, 2004, 256 s. ISBN: 987-14039-01248.

Marcel Tomášek¹

Sue Heath a Elisabeth Cleaver se ve své knize pokusily empiricky přistoupit k prosazující se „destandardizaci“ osobních biografii současných dvacátníků a třicátníků, jejíž zobrazení je dosud spíše doménou generačně zaměřených televizních seriálů a filmů. Obsáhlá studie cha-

¹ Tento text vznikl s podporou MŠMT ČR, výzkumný záměr „Reprodukce a integrace společností“ (MSM0021622408).

rakterizuje změny v partnerském chování tohoto segmentu populace a s těmito změnami spojené posuny v utváření domácností v severní Evropě (Velké Británii a skandinávských zemích), Austrálii a Spojených státech. Studie zahrnuje rozsáhlé přehledové části věnované nejnovější literatuře a výzkumům a je empiricky ukotvena v sondě realizované v dvoustetisícovém jiho-anglickém pobřežním městě Southampton (rozhovory v 25 sdílených domácnostech s 81 obyvateli, skupinové rozhovory ze 75 z nich a následně 61 individuálních rozhovorů; rozhovory tak zahrnují zkušenosti z 259 aktuálně i v minulosti sdílených domácností). Mohlo by se zdát, že sonda bude sledovat převážně životy studentů, většina účastníků výzkumu však pracovala v profesionální nebo manažerské pozici (83 %) nebo jiném nemanuálním zaměstnání (10 %). Tato skutečnost odráží rostoucí polarizaci objevující se v utváření domácností mezi relativně dobře vzdělanými mladými profesionály a jejich méně kvalifikovanými a chudšími vrstevníky.

V centru pozornosti knihy tedy stojí to, co je označováno jako tzv. „late adolescence“, „young adulthood“, „youth-hood“ nebo „post-adolescence“ (podle autorek toto období primárně zahrnuje dvacátníky, ale v mnoha případech přesahuje daleko za hranici třiceti let). V současné západní literatuře začíná být stále častěji vyčleňována nová životní fáze, která je charakteristická tím, že v životě dnešních dvacátníků, dvacátnic, třicátníků a třicátnic chybí něco z definičních charakteristik spojovaných se stádiem dospělosti (vlastní rodina, děti). Objevuje se nová životní etapa, která tlačí fázi mládí hluboko do fáze dospělosti a ukusuje takto z této životní fáze, jež byla donedávna pro většinu populace součástí dospělého života.

Současné trendy vedou k situaci, kdy určité skupiny mladých lidí, především absolventů univerzit, ale nejen jich, žijí často dlouhodobě bez partnera, což s sebou nese život v různorodých, nezávisle uspořádaných domácnostech. Upřednostňování vlastní kariéry přináší často potřebu být geograficky mobilní na úkor formování partnerských vztahů. I navzdory této překážce existuje zároveň mnoho partnerských vztahů, tyto osoby ovšem nesdílejí domácnost. Přestože vysvětlením může být to, že mnoho mladých lidí doposud nezvažovalo možnost kohabitace nebo sňatku vzhledem k tomu, že se cítí být nepřipraveni, bývá tento narůstající trend stále častěji připisován typu vztahu „spolu, ale odděleně“ („living apart together“ – LAT), tedy párům, které se záměrně rozhodly žít odděleně.

Pozdější utváření společné domácnosti mezi současnými mladými dospělými je často charakterizováno jako oddálená transformace, což může implikovat, že nebytí omezujících faktorů, většina mladých dospělých by preferovala život spíše s partnerem než o samotě nebo s přáteli. Přesto se střetáváme s tím, že velká část mladých lidí upřednostňuje jiné aspekty života než život s partnerem nebo dokonce myšlenku partnera jako takového. Heath a Cleaver poukazují na studii realizovanou v roce 2003 ve Fife ve Skotsku, z níž vyšlo najevo, že ve vzorku 246 osob starších 20 let nebyla více než polovina orientována na dlouhodobé vztahy, ať již vzhledem k neexistenci vztahu a jeho nevyhledávání, nebo vzhledem k tomu, že existující vztah považovali za krátkodobý. Přestože je posun sňatkového věku spojován s nárůstem kohabitace, je zřejmé, že podíl mladých lidí, kteří opouští domov za účelem sňatku nebo kohabitace a souběžného vytvoření společné domácnosti, se ve Velké Británii snížil (60 % žen a 55 % mužů na konci 70. let a v 80. letech ve srovnání s 46 % žen a 38 % mužů opouštějících domácnost rodičů v 90. letech).

Hledání zdroje této změny zavádí Heath a Cleaver k vysvětlením předestřeným již na přelomu 80. a 90. let Beckem v termínech tlaku na pracovním trhu (1992). Zaměstnanecká pozice stále více strukturuje životní podmínky mnoha zaměstnaneckých skupin, obzvláště

zaměstnanců na profesních a manažerských pozicích, u nichž je vítána nebo přímo očekávána „geografická flexibilita“. Přestože do značné míry přetrvávají vize této zaměstnanecké skupiny ze 70. a 80. let (exkluzivní a elitní postavení příslušníků této skupiny umožňující maximální volbu), fakticky došlo, vzhledem k expanzi vyššího vzdělání a možnosti zaměstnavatelů zvolit si ze stále rozšiřující se zásobárny talentů, k inflaci vyššího vzdělání na pracovním trhu. Aktuálním problémem této skupiny není přístup ke skvělým pracovním příležitostem, ale spíše udržení vlastní zaměstnatelnosti.

Heath a Cleaver se také obracejí k Manuele du Bois-Reymond (1998), která popisuje charakteristického „post-adolescenta“ jako osobu realizující flexibilní a sebenaplňující kariéru často v kulturních nebo počítačových a informačně technologických odvětvích s rozostřenými hranicemi mezi zábavou a prací a s možností kombinace osobních životních stylů a pracovního života. Přesto musí mladí lidé stále více přehodnocovat koncept vlastní kariéry tváří v tvář požadavkům flexibility a deregulace pracovních trhů. Post-adolescenti rozhodně nejsou imunní vůči nezaměstnanosti, ale tyto momenty strávené mimo pracovní proces jsou příležitostmi pro další doplňování vzdělání, odbornosti nebo cestování a nejsou chápány jako hrozba. V tomto se projevuje určitá lehkovážnost spojená s jejich sociálním původem a vědomím toho, že mohou být podpořeni finančními a kulturními zdroji rodičů.

V důsledku narůstajícího počtu absolventů univerzit (9,6 % britské pracovní síly v roce 1985, 14,5 % britské pracovní síly v roce 1997) dochází k nárůstu zaměstnávání absolventů pro středně důležitou a nepřilíš obohacující práci, která nevyužívá kvalifikaci a schopností těchto absolventů. S tím souvisí segmentace a fragmentace pracovního trhu absolventů univerzit. Heath a Cleaver se ztotožnily s argumentací, podle které zaměstnavatelé vystavení široké různorodosti absolventů s různými základními dovednostmi dávají větší šanci těm, kteří jsou ‘jistou volbou’ a kteří absolvovali tradiční bakalářské studium. To zahrnovalo život mimo rodiště nebo bydliště rodičů (tedy nejpravděpodobněji skupinové sdílení domácnosti v univerzitním prostředí) a blízkost určitým kulturním kódům. Tyto kulturní kódy nemohou být nastudovány, ale musí být získány středostavovským způsobem života, který na univerzitní úrovni znamená skupinové sdílení domácnosti (často skupinový pronájem domu). Ti, kdo nemají přístup k dominantně studentskému prostředí, kde vznikají příležitosti získat zkušenosti oceňované zaměstnavateli, jsou proto sociálně a též kvalifikačně znevýhodněni při hledání uplatnění. Skupinové sdílené domácnosti, tedy nejen během studia, ale i po jeho ukončení, jsou zdrojem flexibility, sociálních sítí a kulturního kapitálu. To zcela odpovídá tomu, co zaměstnavatelé vyhledávají – negociační schopnosti, rozvinuté sebevědomí, schopnost podnikatelského managementu času, schopnost utvářet si síť sociálních a profesních kontaktů, schopnost vypořádat se s nejistotou.

V této souvislosti Heath a Cleaver obracejí pozornost na další souběžný trend v bydlení, který se prosazuje – v severní i jižní Evropě. Tím je setrvání v domácnosti rodičů i v případě osob, jejichž věk se blíží ke třicítce (což bylo registrováno i v materiálech Evropské komise z roku 1997), nebo návraty do domácnosti rodičů na delší období (stane se téměř polovinu těch, kteří opustili rodný dům). To je možné vzhledem k liberálnější atmosféře v těchto domovech a jejich většímu fyzickému prostoru (například v USA jsou dnes domy 1,5krát prostornější než v 70. letech). V současné Británii žije s rodiči během studií 21 % studentů, kteří tedy studují lokálně, což limituje jejich integraci do studentského prostředí. Jak uvádí

Heath a Cleaver, podle výzkumu HESA (Higher Education Statistical Agenda) narostl v období mezi lety 1997 až 1999 počet studentů prvních ročníků žijících s rodiči o 40 % – tento nárůst byl disproportčně spojen se studenty z nižších sociálních vrstev. Pro Heath a Cleaver toto rozčlenění vystihuje skutečnost rostoucí polarizace v utváření domácností mezi relativně dobře vzdělanými mladými profesionály a jejich méně kvalifikovanými a chudšími vrstevníky, pokračující i po dokončení studia. Skupinově sdílené privátní bydlení je tedy bytostně spojeno s relativně úspěšnými absolventy nacházejícími uplatnění v profesionální nebo manažerské pozici.

Zároveň s tímto pracovní-tržním a vzdělanostním vysvětlením nárůstu skupinově sdíleného bydlení věnují Heath a Cleaver pozornost Maffesoliho konceptu „neotribalismu“, který uplatňují při naznačení kulturních zdrojů této změny v uspořádání bydlení (sdílení „komunitní etiky“, „tepla a společenství“). V této perspektivě jsou blízkost, sdílení prostoru (reálně i symbolicky) a rituály klíčovými znaky skupinového soužití, což se prokázalo i v jejich vlastním výzkumu.

Jak tedy viděli svoji situaci členové zkoumaných domácností ve vlastní empirické sondě realizované Sue Heath a Elizabeth Cleaver? Účastníci výzkumu považovali v dlouhodobé perspektivě život ve sdílené domácnosti se svým partnerem za jeden ze svých cílů. Na cestě k tomuto cíli byli rádi, že si mohou zvolit skupinově sdílenou domácnost a životní styl nevázaný na kohabitaci s partnerem, které tento druh domácnosti podporují. Tento životní styl umožňuje přítomnost vrstevníků ve sdílené domácnosti, představující síť přátel nutnou k poskytnutí emocionální podpory, která je v tomto případě viděna jako nezbytná. Přátelé zastupují rodinné příslušníky, s tím jak tito nemohou déle zajistit každodenní podporu – vzhledem k účasti ve vzdělávacím procesu a vstupu na vysoce kompetitivní pracovní trh často v jiném místě nebo lokaci. Vznikají nové různorodé formy závislosti, založené na volně vybraných „rodinných“ vztazích (families of choice) – zahrnující přátele a ex-partnery, stejně jako příbuzné a současné partnery. V chápání členů zkoumaných domácností, a také z pohledu Heath a Cleaver, být technicky single, tj. nebýt v manželském svazku ani nežít s partnerem, nutně nevylučuje budování vztahů uvnitř domácnosti ani rozvíjení sítí intimních a blízkých vztahů (networks of intimacy), které zahrnují zároveň rodinu a přátele nacházející se mimo domácnost. Pro Sue Heath a Elizabeth Cleaver leží právě tyto vztahy v centru pozornosti studia měnících se modelů intimních vztahů a formování domácností.

Knihy Sue Heath a Elizabeth Cleaver je příkladem studie kvantitativně nesehnatelného fenoménu – odklonu od tradičního uspořádání rodiny a domácnosti – měnícího základní kulturní a reprodukční východiska společnosti jako takové. Studie je unikátní ve smyslu zvolené a kreativně pojaté metody kvalitativních rozhovorů (využití výpovědí nejen o aktuálních bytových podmínkách komunikačních partnerů, ale i podmínkách v předešlých sdílených domácnostech) a směřováním k podstatě změny spočívající v závažných posunech v životně stylovém mainstreamu společnosti, nejen co se týče změn v oblasti profesního uplatnění a trávení volného času, ale především s ohledem na posun k nerodinně uspořádaným vztahovým sítím v nejširších společenských vrstvách.

Signifikantní skupině dlouhodobě nerodinně žijících lidí, jejíž kulturní dopad je nepřehlédnutelný, minimálně ve smyslu jejího mediálního obrazu, tak jak je přenášen z anglosaského světa a západní Evropy i na televizní obrazovky v České republice (např. Sex ve městě,

Přátelé, McBealová) není rozsáhleji věnován v českém sociálně vědním diskurzu prostor. Právě tato skupina v minulých patnácti letech, sebou nesla závažnou kulturní změnu zasahující celou českou společnost i ve smyslu schopnosti samotné fyzické sebereprodukce společnosti (radikální pokles počtu narozených dětí) a s tím spojených závažných sociálních a ekonomických důsledků. Česká sociologie v tomto segmentu výzkumu je rozsáhle stále uzavřena v tradičních rodinných kruzích. Teprve přechod od počítání upadajících počtů manželství a kvantifikování kritérií, podle kterých jsou uzavírána, k výzkumu změn v partnerských vztazích bez ohledu na jejich kodifikaci, změn v samotné potřebě jejich utváření a udržování, změny v důležitosti a významu partnerských vztahů na pozadí nerodinných vztahů, které se stávají stejně intimními a klíčovými například i v souvislosti s nárůstem sdíleného bydlení, nás přiblíží poznání razantnosti a kulturní hloubky přeměn české společnosti, kterými prošla v minulých dvou dekadách.